

Erdődi Gábor

A teljesség eredménye

(A magányos össze. Georg Trakl összes versei és kisprózaí írásai
Erdélyi Z. János fordításában. Fekete Sas Kiadó)

Rilkét egyik barátja, Nora Purtscher-Wydenbruch az „évszázad legérzékenyebb emberének” nevezte, ám kortársa, Georg Trakl osztrák költő teljes életművét elolvasván, őt még inkább nevezhetnők annak. Hisz sokkal esendőbb volt Rilkenél, kábítószerfüggő, skizofrén. Szerb Antal ezt egyenesen József Attila elcseszéséhez hasonlítja: ... De talán az ilyenfajta örületet nem is szabad körtani jelenségnek felfogni, nem szabad azt mondani, hogy Trakl azért írt ilyen verseket, mert örült volt. Hanem inkább azt kellene gondolnunk, Hölderlin, Trakl, és József Attila áldozatok voltak, megrongált, ellenállásra képtelen idegrendszerüket vak eszköznek használta fel, hogy kimondja önmagát, a titokzatos és örök emberi tartalom.”

Trakl világát sok szempontból tekinthetjük széttört virágcserepnek, a mindenség széttörtségének, a halálközelség legmélyebb kifejeződésének, oly jellemzően megsejti, belülről megéli-megálmodja a nemsokára bekövetkező I. világháborúban valóban szétzúzott homlokú emberi figurákat, melyek a mi Mednyánszky Lászlónk szerbiai sebesült szájú alakjaira hasonlítanak:

Éji jajszó

(Nachtliche Klage)

2. változat

„Szétdúlt homlokodon szép csillagokkal
sarjad az éjjel
fájdalomba kövesük arc felett,
vadállat falta a szerelmes szívét,
tüzes angyal
bukik roncsolt mellkassal a köves talajra,
s újra fölszállván keselyű már.
Végtelen jajgatásban
vegyül össze tűz, föld és kék forrás.”

(Erdélyi Z. János fordítása,
A magányos össze c. kötet, 218. old.)

Itt egyszerre figyelhetők meg Trakl visszatérő emblémái, a szétdúlt homlok, felfalt szív, végtelen jajszó, kövesült arc...

Bibliai és XX. századi pokoli víziók ezek, egy olyan emberéi, aki öntudatlanul, személyisége vibrálásán át, az elemek szétzúzásával megteremtette az irodalmi expresszionizmust (melynek későbbi képviselői csak jóval később, a 2. világháború után ismerték el őt elődjüknek).

E széttört világban csak egy dolog tűnik egységessé, miszerint Trakl mintha egész költészetét egy versnek, egyetlen versként írta volna (variálta, élte költeményről-költeményre, képről-képre végig, míg egy totális, senkivel-össze-nem-téveszthető, elvarázsolt trakli világ, pusztulás-vízió nem jött létre. Ezt kiválóan sejtette meg előszavában Erdélyi Z. János, a fordító.

Ennek egységét, összes (mintegy 300) versét és lírai prózáját az eredeti sorrendben és magas színvonalon nyújtja most át nekünk Erdélyi Z. János, Trakl magyar átköltője.

Rondó (Rondel) című korai verse Erdélyi Z. János fordításában így szól:

„Elcsordogált az arany nappal,
az esti színek, barna és kék:
halkká haltak a pásztorflöték
az esti színek, barna és kék
elcsordogált az arany nappal.”

A korábbi „A világirodalom gyöngyszemei” sorozatban megjelent változatban Hajnal Gábor fordításában ez így szerepel:

„A nap aranya már lecsorgott,
kék s barna színe van az estnek,
pásztorsípok elcsendesednek,
kék s barna színe van az estnek,
a nap aranya már lecsorgott.”

Azt hiszem, már első olvasatra is érezhető a különbség - a magánhangzók változatos eufóniája, jó hangzása az új fordításban - „elcsordogált” - „e-o-o-á” a „lecsorgott” „e-o-o” ja helyett -, a „pásztorflöték” moztáros-rokokós szóhasználata (Tündérflöte, Tündérsíp volt a Varázsflügel)

la első fordítása Csokonainál). Ugyanakkor a korábbi, az- az Hajnal Gábor-féle fordításban feltűnik a „van” szócska fölöslegessége, költőietlensége.

Így hát ezúttal nemcsak egy teljes új Trakl-kötetet kap az olvasó, hanem helyenként egész mást is.

Most nézzük a nagyobb formátumú Trakl-verseket, szigorúan a mondhatóság, jói-hangzás szempontjából.

Vegyük például az egyénien mitologizált című, görögösen tán Nap-Istenre utaló *Helian*-t.

A vers eleje Erdélyi Z. János új kötetében így hangzik:

*„A szellem magányos óráiban
oly szép jární a napon
a nyár sárga falai mentén.
A fűben halkan csengnek a léptek; a sűrke márványban
a pán fia még egyre alszik.”*

E sorokat szinte hallani. Lépegetnek, dominánsan jambus-ritmusban, a sok „á” hang nagyban hozzájárul dallamosságához: jární, nyár, sárga, márvány, pán, magányos, órái...

A váltakozó sorú strófkákban az alliterációkkal e kellemérzés, pasztorális hatás szinte szimfónia-, illetve szonátaérzet még fokozódik:

*„Esténként a teraszon barna borral mámorosodtunk.
Lombok közt pirosan izzik az őszibarack;
szelíd szonáta, víg nevetés.”*

Ezt az emelkedett magányt a szókapcsolatok még inkább hordozzák, úgy érzem, mint a korábbi, amúgy híres fordításban.

Az új fordítás:

*„A feldúlt kert csöndje hatalmas,
hol az ifjú novicius homlokát rőt lomb koszorúzza,
jeges aranyat iszik lehelete.”*

A régi fordítás (Lator László):

*„Hatalmas a feldúlt kertben a hallgatás,
mikor az ifjú novicius fejére barna
lombkoszorút fon,
jeges aranyat kortyol a szája.”*

Ugyanez az emelkedettebb hang figyelhető meg az új fordítás szóválasztásaiban máshol is:

*„Megrendítően hanyatlik az emberi nem.
Eme órában a látó szeme
csillagai aranyával töltekezik.”*

(Erdélyi Z. János ford.)

*„Megrendítő a fajta pusztulása.
A néző szeme megtelik ezen az órán
csillagai aranyával.”*

(Lator László ford.)

Természetesen több vélemény lehetséges, de érzésem szerint a „látó” szó biblikusabb és az „emberi nem” szókapcsolat nembelisége miatt szintén jobban ideillik.

Különösen érvényesnek érzem az elmondottakat a vers zárására:

Erdélyi Z. Jánosnál:

„...kék szemhéját borítja rá a csöndes Isten.”

A régi fordításban:

*....s kék szemhéját a szótlan isten lecsukja
fölötte.”*

Radnótiabbnak, teltebbnek és hetedfeles jambusként pontosabbnak is érzem a *borítja* kifejezés használatát és az egész szörendet — szép, hogy hátravetetten, a legvégére kitéten az *Isten* szóval van letéve az új fordítás. [Mint Radnótinál: „Nagy szárnyadat borítsd ránk virrasztó éji felleg” (*Nem tudhatom*)].

És emé új, Erdélyi Z.-féle szövegvariáns mindenütt ily hömpölygő, a szabad verses részei szintén belső összecsengésektől kondulók:

*„Harangszó süpped az estbe, többé fel sose
hangzó.”*

Szinte megtestesült kongás e sor! Szóval, Erdélyi Z. Jánosnak füle van a vers belső zenéjére, lüktetésére; nem fordít, hanem hangszerel. Így aztán értelmünket a rémületesnek tetsző képekben is előbb szépérzékünknel támadja meg, csak aztán a borzalommal. Ezt hívhatjuk a trakli „gyönyörű bomlásnak”, vagy „szép enyészetnek”.

Így a trakli líra egyik lényege szüremlik át érzékeink révén: Nem kerek a mondatok, nem egyértelmű, zavaró, hova is tartozik a „haldokolva” szó

„Szép az ember s kiragogyó a sötétben,...”

indít s ekként folytatja:

...*ha ámulva mozdítja lábát és kezét,
és a szemek csöndben fordulnak bíbor üregben.*”

Vagy a „lány téboly” trakli emblémája is így szól nála:

„*Vecseryekor a jövevény fekete
novemberi romlásba enyészik
korhadó ágak alatt, lepra-lepte falaknál,
hol a szent testvér járt valaha,
tébolya lány hűrzengésébe merülten.*”

Mintegy bartóki számomra a XX. századi téboly lány, humánnummal való feloldása (ld. Bartóktól a *Concerto*). Persze, e lány, tébolyult hűrzengés Trakl orphikus témáit is sugallja, lásd másik nagy versét, a *Passió* címűt, ahol kortársához, Rilkéhez hasonlóan az Orpheus-Euridike-téma szintén kísért.

A *Passió* fordítása is szép lanthangon szól Erdélyi Z. Jánosnál, épen és gördülően:

„*Ha ezüst Orpheus holt-sírató
lantjához ér az esti kertben,
ki vagy te, nyugovó, magas fák alatt?*”

Valószínűleg Erdélyi titka a tiszta, érett, lélegzetszerű jambuslúktetés puritán betartása.

Ezzel szemben Hajnal Gábor fordításában az első versszakban nem követhető a mondat, a versmondat:

„*Ha ezüstlőn pengeti lantját Orpheusz,
halottat panaszolva esti kertben,
ki vagy te, ki ott pihensz magas fák alatt?...*”

A kettős „ki” véleményem szerint nem túl szép. De a mondattani probléma, a döccenő Hajnal Gábornál csak most jön:

„*Zúg a panasz az őszi nádas,
a kék tó,
haldokolva zöldelő fák alatt...*”

Erdélyi Z.-nél ugyanez:

„*Zúgatja panaszát az őszi nád,
kéklő tó,
halódva zöldelő fák alatt...*”

megint egészségesebb és teltebb. Mondattanilag és hangtanilag is (a „z”-k, „sz”-k, „a”-k, „n”-k lány zenéje mintha lanton pendülne itt).

A „kék vad” (Trakl egyik emblemikus figurája) is megenyhül e lány orphikus lant-zenére! A másik Trakl-embléma, a „jácint-haj” (jácint-homlok) is feltűnik itt:

„*Szembejön újra a szelíd holttest
a Triton-tónál
jácint-hajában szunnyadón.*”

Oly megható-megrendítő e vers, mint kortársa, Rilke *Orpheusz*, *Euridike*, *Hermész* című költeménye, melyet Erdélyi Z. János már szintén lefordított, így hát „rutinja” van az orpheuszi lantok pengetésében. A „lány téboly” itt „szelíd téboly” variációban szerepel (Hajnal Gábornál, mivel nem egyszemélyben fordította az összes Trakl, „szelíd örület” szókapsolat áll).

Apropó, a „Stille Nacht” „Karácsonyjé”-nek való fordítása ezen orphikus versben, úgy gondolom, Hajnal Gábor részérői igazi fordítói Leiter Jakab, félrefordítás.

Most álljon itt legalább egy nagy formátumú Trakl-vers teljes egészében, Erdélyi Z. János átköltésében:

Passió

(Passion)

3. változat

*Ha ezüst Orpheus holt-sírató
lantjához ér az esti kertben,
ki vagy te, nyugovó, magas fák alatt?
Zúgatja panaszát az őszi nád,*

kéklő tó,
halódva zöldellő fák alatt
s a nővér árnyát követve;
egy vad nem
sötét szerelme,
melytől a nappal arany keréken elsuhan.
Csöndes éj.

Sötét fenyők alatt
kő-ölelésben két farkas
keverte össze vérét; a palló fölött
elveszett a felhő aránya,
a gyermekkor türelme, csöndje.
Szembe jön újra a szelíd holttest
a Triton-tónál
jácint-hajában szunnyadón.
Csak széttörne végre a hűvös fű!

Mert leskelő kék vad követi egyre
e komorabb utakat
derengő fák alatt,
ébreszti-hajtja sötét összhang,
szelíd téboly;
vagy sötét révülettel teli
húrzene szól
a vezeklő nő hús lábainál
a kővé vált városban.

(A magányos ősze c. kötet, Erdélyi Z. János fordítása, 92-93. old.)

Megjegyzem, e vers átültetésével többen próbálkoztak, de ezek egyik kötetben sem szerepelnek, köztük Báthori Csaba fordítása.

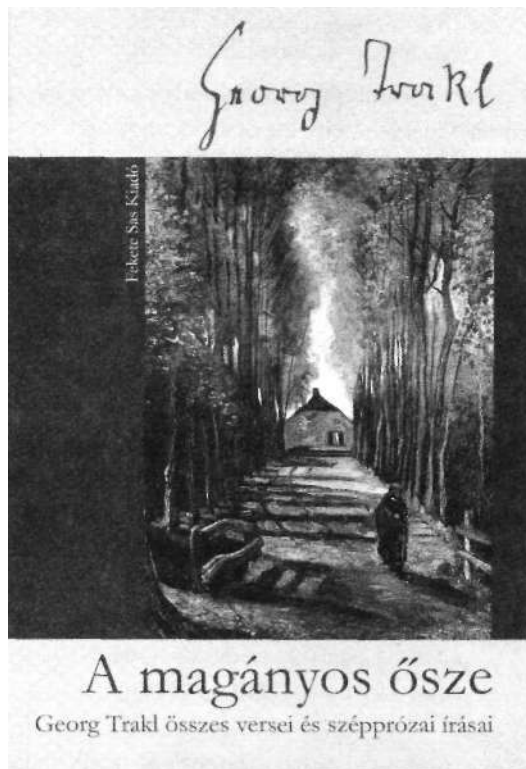
Ő így kezdi:

„Ha ezüst Orpheusz lantot megérint,
holtat panaszolva esti kertben,
ki vagy te nyugovó magas lombok alatt?”

(Báthori Csaba: Világnak világa c. Válogatott műfordítások kötet. Sodalitas Kiadó, Bécs, 1992, 189-190. old.)

Itt azonban máris több probléma merül fel. Először is nem akármilyen lantot érint, hanem lantjához ér!

Azaz sajátjához - értelem szerint. Vagy egy birtokos névmás, vagy egy határozatlan névelő legalábbis hiányzik. Másodszor is - Trakl-t ismerve - nem a fák, a lombok a „nyugovók” (nyugovó magas lombok), hanem egy „nyugovó valaki” elvont alakját szólítja itt meg, tehát vessző kéne „a magas lombok alatt” kifejezés elé!

Németül ugyanis ez áll:

*Wenn Orpheus silbern die Laute rührt
Beklagend ein Totes in Abendgarten
Werbist du Ruhendes unter hohen Baumen?*

Tehát a német szöveg alapján a *Ruhendes* személyre vonatkozik, nem a fákra! Semleges neme miatt nyilván az előtte lévő sorban álló *ein Totes*-ra, azaz a halott Orpheus-ra utal vissza!

Báthori Csabánál még ilyen sorok szerepelnek, például a 2. versszakban:

„...Aranyat
vesztgel felleg ösvényeken...”

A „veszteget” helyett Báthorinál a „vesztegel” szónak (*verlor*), ráadásul tárgyasetben e kifejezésnek - „aranyat vesztegel” - semmi értelme nincsen!

Máshol ezt olvashatjuk nála:

„Kibukkan megint a gyöngye tetem
tritóni tónál...”

Ez a sor viszont költőileg méltatlan az orpheuszi emelkedettséghez, oly suta és ihletetlen.

Vagy hallgassunk bele Báthori verszárásába:

„Vagy csorogjon sötét elragadtatással
teli húrhang
megkövető nő hűs lábaihoz
kő kövön településen.”

Sajnos itt az eredeti gyönyörű versből „kő kövön” semmi sem maradt. Se mondat, se értelem! Miféle településről van itt szó vajon?

„Oder es tönt dunkler Verzückung
Voll das Saitenspiel
Zu den kühlen Füßen der Büsserin
In der steinernen Stadt.”

azaz „kővé vált város” szerepel az eredetiben, A „Megkövető nő” szókapcsolat sem létezik, legálábbis ép magyar nyelven, úgy gondolom. Se „húrhang”, ami ráadásul nem „csorog”! (Úr hangjáról már hallottunk.)

* * *

A *halál hét éneke* című vers még az eddigieknél is szimfonikusabb költemény (hét tételes!). A lélek várának bartóki hét dala itt trakli variánsban szólal meg, vagy a bartóki 3. zongoraverseny éjszaka-zenéjének, a természet ős-varázsának és ős-rémületének kifejeződése. Itt a vers úgy, oly-derengve kezdődik, mint egy bartóki vibrato, nocturno:

„Kéklőn dereng a tavasz, a lélegző fák alatt...”

A pusztulás-téma is bartóki, a modern világ expresszionista, általános emberi képe:

„... sötét lény tart az estbe, pusztulásba...”

Trakl egyik feltalálója a modern nyelvi sűrítésnek. Ebben a költeményben trakli jegy például a sűrítést szolgáló fogás, a „mint” szócska elhagyása:

„Némán sarjad az éj, vérző vad, ...”

Az éj mint „vad” az atavisztikus trakli főelem megszemélyesítője. Variánsai nála a „szelíd vad”, „kék vad”, „vérző vad”, szinte a festő Rousseau, a város ösfélelmét mutatja. Költőileg a komplex metafora lesz mindennek eredménye, mely nálunk talán épp a német-osztrák expresszionizmuson nevelkedett József Attila, Radnóti, Dsida főelem- és éjszaka-verseinek részleteiben lelhető fel.

Erdélyi Z. Jánosnál e „mint”-szavacskák kihagyásával a szöveg szép-lüktetően, szinte zenei sorokként hullámszik, a szabad versbe időnként fél-hexametert, daktilusokat csempész, s így a stílus emelkedetté válik.

PL

„Némán sarjad az éj, vérző vad,
s lassan a dombra hanyatlik.”

Vagy:

„Nyirkos levegőben virágzó almafagallyak inognak,
elhalván éji szemekbe, hulló csillagok,
szelíd gyermekkori dal.”

Mozaikok és mégis összelüktetnek e sorok Erdélyi fordításában, sejtelmesen, modernül egymásba játszanak: az éji szemek, a hullócsillagok, vagy a gyerekkor? Csak találgathatjuk. De ez a sűrítőmennyben a szép. Ahogy a korai József Attila mondta: „expresszált”, „tömény” verset akar csinálni, mely nem magyaráz, hanem az olvasóban kell feloldódnia. Tán ez is, többek közt, Trakl „leckéje”. Mindenesetre az érzékkeverés: *nyirkosság, ezüst, kuszaság* mint tapintás; fény: *hullócsillagok*, hallás: *dal*. Az *Elégia, Külvárosi éj* típusú József Attila-noctürnökre is termékenyítőleg hathatott. (És így vissza, a Trakl-fordító Erdélyi Z. Jánosra is!?)

Radnóti maga is fordított Trakl-verseket, Dsidát pedig érzékenységeért, Trakl-fordításaiért magyar Trakl-nak is tartották (tartják).

Minden általános jegyen túl azonban egyéni még Trakl színhasználata is, melyet Erdélyi mémökként computeren megvizsgált és az előszóban, tanulmányaiban, illetve előadásain elemez. S nem csak az egyes színek használata érdekes itt, hanem sorozatok, grádicsuk, skálájuk:

Az utolsó versszak (7. ének)

*„Bíbor csillaggal teli fénylő sodrok vitték őt lefelé
feketéllő sajkán, s békésen
borult fölébe zöldellve az ág,
ezüst felhőből a mákony.*

(Azaz - Bíbor-feketéllő-zöldellő-ezüst.)"

Az ezüst tán a legkülönlegesebb trakli szín. Itt a kábítószerhasználattal, a mákonyos állapotú költővel, vízióival is összefügghet. Akár Gulácsy elvarázsolt színeit is ideképzeltethetjük. Ezek netán a kábulat színei? Vagy az áloméi? „Ezüst álmú asszony”. Tán túlvilágról, halálról van itt szó?

Vagy utolsó versünkben:

„... ezüstté oldódik kuszáságuk.”

Ez talán már az irracionális régiója Traklnál, úgy általában.

Ezt az ezüst varázslatot, orpheuszi hűrt és zenét minden más Erdélyi Z.-fordításból is megkapjuk. Terjedelmi okokból ezúttal csak 4-5 verset érinthetünk, de tán mindegyikük érzékelteti az új könyv minőségét.

Sokszor kell olvasni, egyáltalán olvasni kell és trakli szóval élve - De profundis - mélységesen átszemlélni általa. Ha erre még képesek vagyunk, nem ijesztő lesz Trakl világa, hanem sokkal inkább megrendítő, varázslatos és emberi.

Erdődi Gábor

Nők por-hüvelyébe...

Boros Júliának

Nők por-hüvelyébe
bújtam
alakjukat elviszem a sírig
Magvaváló szilva-formájuk
szép karcsu héjuk -
Hogy lelküket
nem kaptam meg
Hát Istenem
nem lehet mindent..
A születés teljességét
már nem ismételheted meg!

Búcsú-sanzon

Tücsökzenés szerelmünket
megfojtották a szelek
Tested forró volt
Nem kell, ha nem
adtad a szived
Nem tudod hányadán
állsz életeddel
Csak csapongsz
mint a szelek
Csak csepp maradtál
nem a tenger
de cseppben is néha
a tenger látszik
s egy holdtöltére
elnyelt a szemed!